

СТАНОВИЩЕ

относно дисертационен труд на тема: “Личностни характеристики и диференциални особености на потребителското поведение в младежка възраст”

за присъждане на образователна и научна степен “доктор” по направление 3.2.

Психология, ДП „Педагогическа и възрастова психология“

на Христина Кирилова Недялкова, докторант към Катедра „Психология“,

Философски факултет, ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград

от доц. д-р Диана Бакалова, Департамент “Психология”, Институт за изследване на населението и човека, БАН

Основна цел на дисертационния труд е да се проучи наличието на взаимовръзка между потребителското поведение в младежка възраст, операционализирано през потребността от уникалност и импулсивността, и личностните характеристики: самооценка, локус на контрол, нарцисизъм и възприет стрес. Така, както е формулирана темата, изследването би могло да има не само развитиен психологически, но и интердисциплинарен характер. Темата е особено актуална в ерата на т.нар. „консуматорско общество“. Тя е и значима от гледна точка на потенциалните приноси за бъдещи приложни изследвания и формулиране на насоки относно разумни избори на младите хора в ролята им на потребители.

Въпреки че актуалността и значимостта на темата са добре аргументирани от кандидата, индиректната операционализация на потребителското поведение единствено през личностни диспозиционни характеристики, без да се отчита широко дискутираното в литературата често несъответствие между (потребителски) нагласи и поведение, не намирам за основателна. Не става ясно защо потребителското поведение се операционализира именно през характеристики като импулсивност и потребност от уникалност, а не напр., през потребност от приемане/одобрение, стремежът към контрол/притежание и т.н., а и най-вече директно през поведенчески измерения.

Очевидно, дисертационният труд по-скоро проследява връзки между набор от личностни и мотивационни характеристики в младежка възраст, които може да са корелати или детерминанти на поведението по принцип, в частност на потребителското поведение, но не биха могли да се използват за директна операционализация на потребителско поведение, а единствено на мотивация, предпочитание или намерение за такова.

Дисертационният труд е с общ обем от 194 с., изключая 6-те приложения. Използваните литературни източници са 173, от които 54 на български език и 118 чуждоезични. Добро впечатление прави това, че голяма част от източниците, с изключение на основополагащите за представените концепции, са публикувани през последните години. Включени са общо 22 таблици и 4 фигури.

Първите 2 глави (теоретичен обзор) оценявам като подходящо структурирани съобразно темата. Умело и точно се представят и дефинират повечето изследвани конструкти. Коректно се прави обзор на научната литература във връзка с изследваните личностни характеристики и диференциални особености на потребителската мотивация и поведение в младежка възраст. Все пак, акцентът е поставен върху икономическите и маркетинговите теории за разбиране на потребителското поведение, а не са представени

основополагащи за темата теории като напр., теория за осъзнатото действие (Theory of Reasoned Action, Fishbein & Ajzen, 1975 и нейното разширение - теория за планираното поведение (Theory of Planned Behaviour, Ajzen, 1991, 2005), които често се използват при изследване на съответствието между потребителски нагласи и поведение. Тези теории биха помогнали на кандидата да изясни както връзката, така и разликата между нагласа, личностна предиспозиция, мотивация, намерение и поведение. Освен това, обяснителните модели и проучвания на изследваните личностни характеристики са твърде обстоятелствено представени, вместо фокусът при представянето им да е върху връзката с потребителското поведение. Съответно, теоретичният обзор съставлява по-голямата част от обема на дисертацията и е несъразмерно по-голям спрямо методологичната и емпиричната части.

Трета глава е посветена на дизайна на емпиричното изследване, но включва също анализ и интерпретация на резултатите. От една страна, добро впечатление прави подходящо структурираното и подробно описание на постановката на изследване, вкл. изследователска цел, задачи, хипотези, методи, процедура и извадка. Става въпрос за изследване на ученици в гимназиален етап на обучение във възрастов диапазон от 15 до 19-г. възраст. Използвана е батерия от популярни и вече адаптирани за български условия инструменти за оценка на изследваните личностни характеристики, които демонстрират добри психометрични свойства и за дисертационната извадка. Добро впечатление прави провеждането и описването на тест-ретест. От друга страна, при представяне на скалите отсъства кратко описание на техните подкапи. Освен това, от факторния анализ на скалите за локус на контрол, импулсивност и нарцисизъм е очевидно, че има айтеми, чието факторно тегло не ги отнася еднозначно към нито един фактор, което предполага, че тяхното изключване би променило факторните решения, както и че би се повишила вътрешната консистентност на съответните скали (особено на тази за измерване на локус на контрол). Това, от своя страна, може да се отрази съществено на резултатите от дисертационното изследване.

Тук възникват и няколко въпроса към кандидата:

1. Какви са основанията в методологичната част на дисертацията да се включат и резултатите от емпиричното изследване, и тяхната интерпретация? Резултатите би трябвало да се представят отделно, а тяхната интерпретация да се включи в параграф „Обсъждане на резултатите“ съгласно стандартите за емпиричен научен материал, вместо в него да се прави препратка към методологичната глава на дисертацията.

2. На какво основание кандидатът приема, че скалата за импулсивност измерва импулсивно потребителско поведение, а не обща импулсивна личностова предиспозиция, при положение, че и факторният анализ не потвърждава предварително заложената факторна структура?

3. По каква причина при сравненията по пол, възраст (2 групи) и наличие/отсъствие на сиблинги в семейството се използва F, а не T-статистика, след като са проведени T-тестове за независими извадки? И защо възрастта не се изследва като непрекъснатата, а като дихотомна променлива? Дали резултатите не биха били различни без предварително обособени възрастови групи, които и без това не са равноинтервални?

4. Какви са основанията на с. 164 да се допусне, че в юношеска възраст лицата с висока самооценка са по-критични към себе си по отношение на по-кардиналните

предизвикателства в живота, след като резултатите от изследването малко по-горе в текста показват, че с нарастване на самооценката нараства и външният локус на контрол?

5. Защо директните ефекти на самооценката, локусът на контрол и нарцисизмът върху импулсивността и потребността от уникалност се проучват с помощта на дисперсионен анализ (One-Way ANOVA), а не с регресионен анализ, при положение, че независимите променливи не са номинални, а ординални скали? Дисперсионният анализ не дава възможност да се създаде обяснителен/прогностичен модел, а само да се търсят значими различия между групи.

6. Не става ясно какви тестове за сравнения по двойки (PostHoc) са използвани, за да се изследва влиянието на класа върху личностовите характеристики, а и таблица 15 не онагледява адекватно сравненията по двойки, за да стане ясно при кои двойки присъстват и при кои отсъстват значими различия.

Останалите таблици и фигури са коректно представени. Графиките относно разпределенията на изследваните лица по социодемографски характеристики биха могли да се представят таблично и в много по-компактен вид.

Четвърта глава е посветена на анализа на резултатите от емпиричното изследване. По каква причина в 4.2. Обсъждане на резултатите се повтаря в обобщен вид постановката на изследване, без да се дискутират резултатите от емпиричното изследване от гледна точка на литературния обзор, т.е. в светлината на теориите и изследванията за потребителското поведение? В обобщен вид, следвайки реда на хипотезите, резултатите са представени в 4.3. Изводи от хипотезите, но единствено от гледна точка на това дали се потвърждават или не хипотезите, без да се направят съответни изводи за теорията, практиката, за бъдещи изследвания и т.н. Вместо това, част от обобщението и дискусиата на резултатите е представена в Заключение, където фокусът би трябвало да е поставен върху фундаменталната и/или приложна значимост и приложимост на тези резултати.

Приносите на дисертационното изследване са формулирани не особено убедително, а и в доста раздробен вид. Представени по този начин, не мога да приема някои от тях за основателни, напр., принос 1, 3, 4, 5 и 6. В съдържателен план приемам приноси 2, 7, 8, 9 и 10 с резерви към начина, по който са формулирани.

Добро впечатление прави коректното очертаване на *ограничения* на изследването и на някои *насоки за бъдещи изследвания*, особено що се отнася до необходимостта от включване на „конкретен методически инструмент за измерването на потребителското поведение в младежка възраст“, вместо операционализацията и индиректното му измерване единствено през диспозиционни характеристики.

Авторефератът отразява точно структурата и съдържанието на дисертацията. Оценявам положително академичния стил на кандидата, както и сравнително ниския брой стилистични и технически грешки/пропуски.

Кандидатът представя 4 *публикации* на български език, пряко свързани с темата на дисертационния труд. За последната публикация не е представен документ, че е под печат. Участия в научни форуми не са посочени в автореферата, но се подразбират от някои от публикациите, които са публикувани в сборници с доклади от форуми.

В заключение: Независимо от някои концептуални неточности, както и на някои слабости в дизайна на дисертационното изследване, в представянето, анализа и обсъждането на резултатите, трудът се отличава с актуалност и значимост на темата, с

подходящо структуриран, увлекателно представен и доста изчерпателен теоретичен обзор, с добър академичен стил, с богат набор от методи за събиране и анализ на данни с проверени и добри психометрични характеристики, както и с адекватно представени, обсъдени и обобщени резултати. Най-общо, **дисертационният труд съответства на изискванията за придобиване на образователната и научната степен “доктор”**. Това **това ми дава основание да подкрепя присъждането на образователната и научната степен “доктор“ по педагогическа и възрастова психология на Христина Кирилова Недялкова.**

14.02.2024 г.

София

Изготвил:

/доц. д-р Диана Бакалова/

OPINION

Dissertation titled: “Personal characteristics and differential characteristics of consumer behaviour in youth”

Concerning: Public defence of a PhD dissertation for the award of the educational and scientific degree “Doctor”; area of higher education: 3. Social, economic and legal sciences; Professional field: 3.2 Psychology; Scientific field "Educational and developmental psychology"

Doctoral candidate: Hristina Kirilova Nedyalkova – PhD student at Department of Psychology, Faculty of Philosophy, South–West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad

Prepared by: Assoc. Prof. Diana Bakalova, PhD - Department of Psychology, Institute for Population and Human Studies - Bulgarian Academy of Sciences

The *main objective* of the dissertation is to examine the relationship between consumer behaviour in youth, operationalized through the need for uniqueness and impulsivity, and personal characteristics: self-esteem, locus of control, narcissism, and perceived stress. As formulated, the study could have not only a developmental psychological but also an interdisciplinary nature. The topic is particularly relevant in the era of the so-called "consumer society." It is significant in terms of potential contributions to future applied research and the formulation of guidelines regarding appropriate choices by young people in their role as consumers.

Although the relevance and significance of the topic are well-argued by the candidate, the indirect operationalization of consumer behaviour solely through personal characteristics, without considering the widely discussed discrepancy between (consumer) attitudes and behaviour, seems unjustified. It is not clear why consumer behaviour has been operationalized specifically through characteristics such as impulsivity and need for uniqueness, rather than, for example, through the need for acceptance/approval, the striving for control/possession, etc., or directly through behavioural concepts.

Obviously, the dissertation rather seeks to trace links between a set of personal characteristics in youth, which may be correlates or determinants of behaviour, particularly consumer behaviour, but could not be used for the direct operationalization of consumer behaviour, only behavioural motivation, preference or intention.

The dissertation has a total volume of 194 pages, excluding the 6 appendices. The literature sources used are 173, of which 54 are in Bulgarian and 118 are in foreign languages. It is impressive that a large portion of the sources, except for those foundational to the presented concepts, have been published in recent years. There are a total of 22 tables and 4 figures included.

The *first 2 chapters* (literature overview) are appropriately structured according to the topic. Most of the studied constructs are skilfully and accurately presented and defined. A review of the scientific literature regarding the studied personality characteristics and the differential features of consumer motivation and behaviour in youth is correctly conducted. However, the emphasis is placed on economic and marketing theories to understand consumer behavior, while foundational theories for the topic, such as the Theory of Reasoned Action (Fishbein & Ajzen,

1975) and its extension - the Theory of Planned Behaviour (Ajzen, 1991, 2005), which are often used in studying the alignment between consumer attitudes and behaviour, are not presented. These theories would help the candidate clarify both the relationship and the difference between attitude, personality disposition, motivation, intention, and behaviour. Additionally, explanatory models and studies of the personality characteristics are overly presented in detail, rather than focusing on their relationship with consumer behaviour. Consequently, the theoretical review constitutes a larger part of the dissertation's volume and is disproportionately larger compared to the methodological and empirical parts of the dissertation.

The *third chapter* is dedicated to the study's methodology but also includes analysis and discussion of the results. On the one hand, the appropriately structured and detailed description of the study's design, including the research objectives, hypotheses, methods, procedure, and sample, makes a good impression. It concerns the study of high school students in the age range of 15 to 19 years. A battery of popular and context-adapted tools for assessing the studied personality characteristics is used, demonstrating satisfactory psychometric properties for the dissertation sample. The conducting and describing of the test-retest procedure is appreciated. On the other hand, when presenting the scales, there is a lack of a brief description of their subscales. Moreover, from the PCA of the scales for locus of control, impulsivity, and narcissism, it is evident that there are items whose factor loadings do not unequivocally load them to any one factor, which suggests that excluding them would change the factorial solutions and increase the internal consistency of the respective scales (especially the one measuring locus of control). This, in turn, could substantially affect the results of the dissertation study.

I have several questions for the candidate:

1. What are the grounds in the methodological part of the dissertation to include both the results of the empirical study and their discussion? The results should be presented separately, and their discussion should be included in the "Discussion of Results" section, rather than making reference to the methodological chapter of the dissertation.
2. On what basis does the candidate assume that the impulsivity scale measures impulsive consumer behaviour and not a general impulsive personality disposition? Moreover, the PCA does not confirm the pre-established component structure.
3. Why is the F-statistic used for comparisons by gender, age (2 groups), and the presence/absence of siblings in the family, after conducting T-tests for independent samples? And why is age not examined as a continuous, but as a dichotomous variable? Would the results not be different without previously defined age groups, which are not equidistant anyway?
4. What are the grounds on p. 164 to assume that individuals with higher self-esteem in youth are more critical of themselves regarding the more cardinal challenges in life, considering that the results of the study above in the text show that with increasing self-esteem, external locus of control also increases?
5. Why are the direct effects of self-esteem, locus of control, and narcissism on impulsivity and the need for uniqueness tested using One-Way ANOVA, but not regression analysis, assuming that the independent variables are not nominal but ordinal scales?
6. Which PostHoc tests were used to examine the influence of class on personality characteristics. Table 15 does not adequately illustrate pairwise comparisons to clarify which pairs exhibit significant differences and which do not.

The rest of the tables and figures are correctly presented. Pies regarding the distributions of the studied individuals by sociodemographic characteristics could be presented in a tabular form and in a much more compact manner.

The *fourth chapter* is dedicated to the analysis of the results of the empirical study. It is not clear why in 4.2. Discussion of the Results, the study's design is repeated in a generalized form without discussing the results of the empirical study in light of the literature review, i.e., in the context of theories and studies on consumer behavior. In a generalized manner, following the order of the hypotheses, the results are presented in 4.3. Conclusions from the Hypotheses, but solely from the perspective of whether the hypotheses are confirmed or not, without drawing corresponding conclusions for theory, practice, future research, etc. Instead, part of the summary and discussion of the results is presented in the Conclusion, where the focus should be on the basic and/or applied significance and applicability of these results.

The *contributions* of the dissertation study are formulated in a rather fragmented manner. Presented in this way, I cannot accept some of them as substantial, for example, contributions 1, 3, 4, 5, and 6. From a substantive point of view, I accept contributions 2, 7, 8, 9, and 10 with some reservations regarding the way they are formulated.

The correct outlining of the *limitations* of the study and some *guidelines for future research* make a positive impression, especially regarding the need to include a tool for direct measurement of consumer behavior in youth, instead of operationalizing and measuring it solely through dispositional characteristics.

The *abstract* accurately reflects the structure and content of the dissertation. I appreciate the candidate's academic style, as well as the relatively low number of stylistic and technical errors/omissions.

The candidate presents 4 *publications* in Bulgarian directly related to the topic of the dissertation. Participation in *scientific forums* is not indicated in the abstract, but it is implied by some of the papers published in proceedings from forums.

In conclusion: Regardless of some conceptual and structural shortcomings, as well as some weaknesses in the design of the dissertation study, in presentation, analysis, and discussion of the results, the work stands out for the relevance and significance of the topic, a properly structured, engagingly presented, and quite comprehensive theoretical review, with a good academic style, a rich set of methods for data collection and analysis with good psychometric properties, as well as adequately presented, discussed, and summarized results. **Overall, the dissertation research meets the basic requirements for obtaining the educational and scientific degree of "Doctor." This gives me reason to support the award of the educational and scientific degree of "Doctor" in Educational and Developmental Psychology to Hristina Kirilova Nedialkova.**

30.11.2023

Sofia

Prepared by:

/Assoc. Prof. Diana Bakalova, PhD/